

Москалева криниця

Тарас Шевченко

Поема

Я. Кухаренкові.

На пам'ять 7 мая 1857 року

Не на Вкраїні, а далеко,
Аж за Уралом, за Елеком,
Старий недобиток варнак
Мені розказував отак
Про сю криницю москалеву,
А я, сумуючи, списав,
Та рифму нищечком додав,
Та невеличку і дешеvu
(Звичайне, крадене) зобгав
Тобі поему на спомини,
Мій друже щирий, мій єдиний!

I

Після великої зими
За Катерини за цариці,
Москаль ту викопав криницю;
А як він викопав, то ми
Оце й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте — не шкодить
Таку річ і записать.
Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.
Отак пишіть. Була криниця,
Ні, не криниця, а село,
Пишіть, давно колись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас на Україні
Було те божее село.
В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток.

Добре мати діток
Багатому, хвалить бога
В розкошах! А вбогій
Вдові не до того,
Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала.
Думала іти в черниці
Або вбитись, утопитись,
Так жаль маленьких діток стало
Звичайне, мати, що й казати.
Та, може, ждавсь-таки й зять:
Бо вже Катруся піростала
(Катрусею вдовівна звалась),—
Чи вік же їй продівувати?
Зносити брівоньки нізачо.
Хіба за те, що сирота?
А красота-то, красота!
Мій боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе. Бач, і сирота,
А всім була навдивовижу.
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з роси,
Як тее сонечко з-за хмари.
Ввесь похолону, неживий
Стою, бувало. Ані кара,
Ні муки, кайдани,
Ніже літа, сину,
Тії сили не втомили...
Отак і загину!
Так і згину. Бо дивися:
Смерті сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,
Як я нагадаю
Катерину. Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй,
Та на Україні,
Як бог тебе допровадить,
То розкажи, сину,
Що ти бачив диявола

Своїми очима.

II

Так, бачиш, дівонька ота
Росла собі. І роботящий
(Бо всюди сироти ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
Отож той самий сиротина
У наймах сяк собі, то так
Придбав, сірома, грошенят,
Одежу справив, жупанину
Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садочок і хатину;

Подякував за хліб і сіль
І за науку добрим людям
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями;

Не торгувавсь і панотець
(На диво людям та на чудо),
За три копи звінчав у будень,
Без пихи, так, як довелось.
Отут-то, голубе мій сизий,
Отут-то й лихо почалось!

III

Уже, либонь, після покрови
Вертався з Дону я та знову
(Бо я вже двічі посилав
До дівчини за рушниками)
Послать і втретє міркував.
Та з чумаками та з волами
Якраз в неділю на весілля
До удовівни причвалав.
Пропало! Все добро пропало!

Ані щетинки не осталось.
Пропав і я; та не в шинку,
А на к о б и л і. На віку
Всі люде бачать лихо, сину,
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого ніхто,
Ніхто і здалека не бачив,
Як я, лукавий. А тим часом
Просохли очі у вдови.
Неначе в бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тільки поглядає.
А я в шинку з п'яницями
Душу пропиваю!..
Та й пропив. Запродав душу,
І душу, і тіло;
Тіло катові, а душу!..
О боже мій милий!
Хотілося б жити на світі,
Та ба! Треба вчитись,
Ще змалечку треба вчитись,
Як на світі жити,
А то битимуть, та й дуже!..
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв?
Чи я занедужав?
Чи то мене злая доля
Привела до того,—
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого.
Знаю тільки, що тверезий,
Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оковита
Не пилися, сину.
Отаке-то сподіялось.
Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали...
А я, мов проклятий

Той Іуда, одринутий
І людьми, і богом,
Тиняюся, ховаюся,
І дійшло до того,
Що я вночі, підкравшись,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив. Згоріла хата.
А душа проклята
Не згоріла. Моя душа!
Мій друже, мій брате!
Не згоріла, а осталась,
Тліє, й досі тліє!
І коли вона зотліє,
Коли одпочине?
Святий знає.

IV

З переляку
Вмерла Катерина.
А Максим на пожарище
Та на попелище
Подивився. Нема ради!
Тільки вітер свище
У димарі та в комині.
Що на світі діять?
І що тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.
Вдова осталась не сама,
А з сином парубком; женити
Його збирались восени.
Аж гульк! Од матушки-цариці,
Таки із самої столиці,
Прийшов указ лоби голить.
Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас.
Бо на Вкраїні в нас, бувало,

У козаки охочі йшли,
А в пікінери вербовали,
Та теж охочих. На селі
Зобралася громада радить,
Кого голить у москалі.
Порадили громадою
Та скурвого сина,
Вдовиченка ледащицю,
Забили в скрипицю
Та й повезли до прийому.
Он яке твориться
На сім світі! Яка правда
У людей, мій сину.
Така й досі, я думаю,
В нас на Україні.
Та другої і не буде
В невольниках людях.

V

Через год ото й велика
Зима наступила.
До зеленої неділі
В байраках біліли
Сніги білі; тойді ж ото
І Очаков брали
Москалі. А Запорожжя
Перше руйновали.
Розбрелосся товариство,
А що то за люде
Були тії запорожці —
Не було й не буде
Таких людей.
Під Очаков
Погнали й Максима.
Там-то його й скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою:
Бачиш, праву ногу
Чи то ліву підстрелено...
Мені не до того

Було тойді. Знову люта
Гадина впилася
В саме серце; кругом його
Тричі повилася.
Як той Ірод. Що тут робить?
Не дам собі ради.
А Максимові кривому
Нічого не вадить;
Шкандибав на милиці
І гадки не має.
А в неділеньку святую
Мундир надіває,
І медаль, і хрест причепить,
І заплете косу,
Та ще й борошном посипле.
Я не знаю й досі,
Нащо воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та святее
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Так собі, абито!
Отож, було, мов генерал,
Максим сановито
Прибереться у неділю
Та й пошкандибає
У храм божий. На криласі
Стане, та й співає
За дяком-таки, та возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви.
Вивчився читати
У москалях. Непевний був
Максим отой, брате.
А трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий... Було, тобі
Ніже анікого
Не зачепить, ніже ділом,
Ніже яким словом.
"І талан, і безталання,

Все,— каже,— од бога,
Вседержителя святого,
А більш ні од кого".
Преблагий був муж на світі
Максим отой, сину.
А я! а я!.. не вимовлю.
Моя ти дитино!
Я вбив його. Постривай лиш,
Трохи одпочину.
Та тойді вже.

VI

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву, що ще й досі
Беруть з неї воду,
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі господній
Стоїть собі на роздоллі.
А не розказали
Тобі люде там нічого?..
Вже повимирали
Тії люде, мої свідки,
Праведнії люде!
А я й досі караюся
І каратись буду
Й на тім світі.
Ось послухай,
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:
Як не схаменеться
Та до бога не вернеться,
То так і воп'ється
Пазурями в саме серце.
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного...
Було, не спочине
Ніколи він. А в неділю
Або в яке свято
Бере святий псалтир в руки

Та й іде читати
У садочок. У садочку
Та у холодочку
Катерину поховали,
Отож у садочку
За упокой душі її
Псалтир прочитає,
Потім собі тихесенько,
Тихо заспіває
С о с в я т и м и; та й заплаче.
А потім пом'яне
О здоров'ї тещу з сином
І веселий стане.
"Все од бога,— скаже собі,—
Треба вік дожити".
Отакий-то муж праведний
Був він на сім світі.
А у будень, то він тобі
Не посидить в хаті,
Все нишпорить по надвір'ю.
"Треба работати,—
Було, скаже по-московськи,—
А то, лежати в хаті,
Ще опухнеш". Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.
"Нехай,— каже.— Колись люде
Будуть воду пити
Та за мою грішну душу
Господа молити".
Вийшов в поле геть од шляху,
У балку спустився
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам-один; толокою
Йому помагати
Й добрі люде приходили
Криницю копати).
І виложив цямриною,
І над шляхом в полі

Височенний хрест поставив...
Зо всього роздолля
Широкого було видно.
Се, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили з криниці
Люде воду пити
Та за того, що викопав,
Богу помолитись.

VII

А тепер уже, он бачиш,
Доходить до чого.
Що я стратить наміряюсь
Максима святого.
Отаке-то! А за віщо?
За те, за що Каїн
Убив брата праведного
У світлому раю.

Чи то було у неділю,
Чи в якеє свято?
Слухай, сину, як навчає
Сатана проклятий.
"Ходім,— кажу,— Уласович,
На твою криницю
Подивитись".— "Добре,— каже,
Ходімо напитись
Води з неї погожої".
Та й пішли обоє,
І відерце, і віжечки
Понесли з собою.
От приходим до криниці,
Я перш подивився,
Чи глибока. "Власовичу,—
Кажу,— потрудися
Води достать, я не вмію".
Він і нахилився,
Опускаючи відерце;

А я... я за ноги
Вхопив його та й укинув
Максима святого
У криницю... Такеє-то
Сотворив я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні.
Та й ніколи не створиться
На всім світі, брате!
Всюди люде, а я один
Диявол проклятий!

VIII

Через тиждень вже витягли
Максима з криниці
Та у балці й поховали.
Чималу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
Москалевою назвали.
От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву.
Нелюдська билиця.

А я пішов у гайдамаки,
Та на Сибірі опинивсь.
(Бо тут Сибір була колись).
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда! Помолись
За мене богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні,—
Чи не полегшає мені?